

ство, которое умирает: *Есть патриоты умирающей родины...* (Наши плюралисты); чувствует боль: *...Боль его дальней родины* (Наши плюралисты).

Родина в текстах А. Солженицына может выступать как объект манипулирующей человека: *Теперь дайте только родину освободить* (Желябугские Выселки); *«Пал смертью храбрых на защите Родины»* (Адлиг Швенкиттен); *...Таким способом выбрать себе родину* (Образованщина); объект чувств – отрицательных и положительных: *Какое это мучительное чувство: испытывать позор за свою Родину* (Крохотки); *...«Мы гордимся своей необъятной родиной», «мы гордимся...»* (Как нам обустроить Россию).

Родина – пространство, место: *...Писать речи для крупного начальства, вроде: «Не допустим, чтоб ясное небо родины снова застлало клубы войны!»* (На изломах); *...На всех просторах родины* (Как нам обустроить Россию); *...Не желающих возвращаться на родину* (На краях); *Родина* – слово (термин): *С 1934 года, когда нам возвращен был термин Родина, были и сюда вставлены подпункты измены Родине – 1-а, 1-б, 1-г* (Архипелаг ГУЛаг).

У Солженицына часто употребляются как равноправные понятия *Родина* и *родина*: *...Судить наших сдавшихся пленников как изменников Родине; Другая часть, пока меньшая, составила первый поток изменников родине* (Архипелаг ГУЛаг).

Чаще всего существительное *родина* употребляется в текстах А. И. Солженицына со значением «страна, в которой человек родился и гражданином которой является; отечество». Однако возможно и другое значение этого слова – «место рождения кого-либо», то есть так называемая малая родина, например: *Озеро пустынное. Милое озеро. Родина...* (Крохотки).

Эпитеты, характеризующие *Родину*, немногочисленны и отличаются положительной окраской: *священная, исконная*.

Как показывает анализ, в прозе и публицистике А. И. Солженицына концепты *революция, Россия* находят через лексемы *революция, переворот, Россия, Русь, родина* интересную вербализацию, в том числе индивидуально-авторскую (особенно в художественной прозе). Специфика объективации данных концептов обусловлена мировоззрением писателя. По мнению А. Солженицына, революция принесла России как хорошее, так и плохое. Величие Революции и ее значимость для России подчеркивается у автора написанием данного слова с прописной буквы.

Литература

1. Попова, З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток–Запад, 2007. – 314 с.
2. Национальный корпус русского языка – [Электронный ресурс] – Режим доступа <http://search.ruscorpora.ru>. – Дата доступа: 23.01.2013.
3. Словарь современного русского литературного языка: В 17 т. Т. 12 / Акад. наук СССР. Ин-т рус. яз.; Редкол.: Ф. П. Филин (пред.) и др. – М.–Л., 1961. – 1676 с.
4. Деревяго, А. Н. Ономастическое пространство поэзии XX в.: семантика онима, функциональный потенциал: Автореферат дисс. ... канд. филол. наук / А. Н. Деревяго. – Мн.: НАНБ, ин-т языкознания им. Я. Коласа, 2005. – 21 с.
5. Концепт «Россия» в философской картине мира Н. А. Бердяева. – [Электронный ресурс] – Режим доступа <http://www.alba-translating.ru/index.php/ru/articles/berdyaev.html> – Дата доступа: 22.01.2013.

УДК 398.95:398.332.3

К. Л. Хазанова

Восень у абрадавым календары беларусаў

У артыкуле даследуюцца восеньскія каляндарна-абрадавыя традыцыі ўсходніх славян. Асобная ўвага ўдзяляецца найменняў восеньскіх свят і прысвяткаў у беларускай мове. Аўтар прыходзіць да высновы, што каляндарна-абрадавая лексіка восеньскага цыклу ў асноўным матывуецца адпаведнымі рэлігійнымі найменнямі, пераважна стараславянскага (царкоўнаславянскага) паходжання. Падобныя лексемы на беларускай глебе звычайна трансфармуюцца ў адпаведнасці з адметнасцямі беларускай традыцыйнай агаласоўкі.

Спрадвеку духоўнае і матэрыяльнае жыццё ўсходніх славян кіравалася падзеямі, што адбываліся ў прыродзе і ў сямейным жыцці. Гэта нарадзіла падзел абрадавай культуры народа на дзве часткі: сямейны цыкл абрадаў і каляндарныя традыцыі.

Сямейна-абрадавая культура ўключае традыцыі, рытуалы, паэзію, лексіку, звязаную з падзеямі сямейнага жыцця. У першую чаргу, гэта – нараджэнне чалавека, вяселле і пахаванне. Указаныя падзеі былі і застаюцца найважнейшымі ў чалавечым жыцці. Яны ўплываюць і ўносяць адпаведныя змены не толькі ў жыццёвы лад адной асобы, але і нейкім чынам кранаюць жыццё іншых людзей. У народнай культуры здаўна даволі трывала захоўваюцца радзінна-хрэсьцінныя, вясельныя і пахавальна-памінальныя традыцыі.

На жыццё ўсходніх славян заўсёды вялікі ўплыў аказвала і прырода, у адпаведнасці з павевамі і асаблівасцямі якой людзі ладзілі жыццё, фарміравалі свой дабрабыт. Важнасць кліматычна-каляндарных змяненняў для ўсходніх славян паўплывала на ўзнікненне і актуальнае захаванне каляндарна-абрадавага цыклу духоўнай і матэрыяльнай культуры.

Кліматычныя ўмовы тэрыторыі спрадвечнага пражывання ўсходніх славян патрабавалі адрознення гаспадарчых работ у залежнасці ад пары года. У выніку сфарміраваліся адрозныя паводле месцаў года каляндарна-абрадавыя традыцыі.

У абрадавым календары беларусаў, відаць, самай яскравай па святах і звычаях з'яўляецца зіма. Узімку амаль не было працы па гаспадарцы. Прырода «адпачывала», з часам менавіта зімой усходнія славяне пачалі святкаваць новы год, да чаго далучыліся і хрысціянскія звычаі Каляд (Нараджэнне Хрыстова). Вясёласць веснавых абрадаў народнага календара звязана з абуджэннем і аднаўленнем прыроды, а таксама з чаканнем Вялікага Паста і, безумоўна, святкаваннем Вялікадня. Улетку «актыўнасць» каляндарна-абрадавых рытуалаў тлумачыцца цеплынёй надвор'я, шматлікімі работамі па гаспадарцы.

Аднак цікавыя і адметныя народныя традыцыі ў абрадавым календары беларусаў прыходзяцца і на восень. Восеньскія каляндарныя святы сімвалізавалі заканчэнне сельскагаспадарчага года.

Яшчэ ў канцы лета, напрыканцы жніва, «дажыналі хлеб» і апошні сноп захоўвалі ў доме пад іконамі. Паводле старажытных сялянскіх уяўленняў, гэта неабходна было, каб і наступным годам быў ураджай. А ў дзень, калі дажынаўся апошні сноп, ладзіліся дажынкi. Старадаўні звычай захоўваўся ў савецкія часы, а асаблівае аднаўленне набыў зараз, калі адзначаецца на дзяржаўным узроўні.

У беларускіх гаворках захоўваецца некалькі найменняў абраду дажынак. Самая пашыраная назва супадае з лексмай літаратурнай мовы: **Дажынкi** – *старадаўні земляробчы звычай, звязаны з закончэннем жніва* (в. Буда-Люшаўская, Буда-Каш.) [1]; **Дажынкi**, як канчаецца жніва. *Звязваюць большы сноп пшаніцы ці жыта і гуляюць дажынкi. Бывала, што ведзьмы ці русалкі звязвалі жыта. Ідзем жыта жаць на палоску, каласкі пазломаны-пазломаны, так кучкай. Ужо таго ня жнеш, нельзя. Ілі нагаворана што, ілі што яшчэ. Не жнеш, астаўляіш яго* (в. Старое Сяло, Ветк.)

Ужываецца і лексема **дакопкі**: **Дакопкі** *ешчэ завуцца дажынкi* (в. Прудоўка, Добр.). Неабходна заўважыць, што гэта слова ў беларускіх гаворках іншы раз называе 'заканчэнне копкі бульбы': **Дакопкі** *спраўляем, калі ўсё да каліва пакопана* (в. Ручаёўка) [2, с. 96].

Вядомае свята восеньскага каляндарнага цыклу прыпадае на дзень 11 верасня. У гэты дзень паводле праваслаўнага календара адзначалася Адсячэнне (Усекнавенне) галавы Іана Хрысціцеля. Пра паводзіны ў гэты дзень у народным свядомасці захавалася шмат парад: нельга нічога рэзаць, рубіць капусту, працаваць пілою ці сякерай. Нават бульбу 11 верасня варылі «ў мундзірах». Лічылася, што ў мужчыны, які паголіцца ў гэты дзень, зранку забаліць галава.

У беларускіх гаворках сустракаюцца наступныя варыянты наймення свята:

Галавасек: **Галавасек** – *адзначаецца 11 верасня. У гэты дзень нельзя было нічога рэзаць і сеч* (в. Буда-Люшаўская, Буда-Каш.); **Галавасек** – *праваслаўнае свята, калі забараняецца рэзаць і сячы, адзначаецца адзінаццатага верасня. Не рэзалі качаноў і баршча не варылі. Таго, што Іван не верыў у Бога. Яму галаву адсяклі. Казнілі яго. Качана ніхто не рэжа* (в. Хальч, Ветк.); **Галавасек** –

праваслаўнае свята, калі забараняецца рэзаць і сячы, адзначаецца адзінаццатага верасня. На Галавасек не крышуць качана (в. Хальч, Ветк.);

Галаварэз: *Галаварэз* – свята, ў якое забаранялася секчы. Па-іншаму свята называецца Усекнавенне галавы Іана Прадцечы (в. Покаць, Чач.); *На Галаварэза* хадзілі ў цэркаў. Не елі нічога круглага, не шынкавалі, не засальвалі капусту (в. Покаць, Чач.);

Іван Галавасек: *Эта* казалі Ірадава дачка пажелала атсек самаму харошаму прыслугу галаву. Прыняслі галаву, вот і **Іван Галавасек** (в. Івакі Добр.); *Галавасека Івана* прызнавалі адзінаццатага сенцабра (в. Івакі, Добр.);

Іван Прэдцечы: *Ешчо* гэты празнік на цэркоўнаму **Іван Прэдцечы** называецца (в. Буда-Люшаўская, Буда-Каш.).

У верасні адзначаецца і яшчэ адно свята, з’яўленне якога ў народным календары звязана з прыняццем і пашырэннем хрысціянства на ўсходнеславянскіх землях. Гэта – Нараджэнне Прасвятой Багародзіцы. Па этнаграфічных звестках даўней свята прыпадала на 8 верасня [3]. У сувязі з пераходам на новы стыль, у дзень 8 верасня Нараджэнне Прасвятой Багародзіцы адзначаюць беларусы каталіцкага веравызнання. Аднаводна праваслаўнай традыцыі, свята прыпадае на 21 верасня.

У беларускіх гаворках гэты дзень завецца *Прачыстая*. Пры гэтым неабходна ўспомніць, што ў беларускіх вёсках Прачыстая адзначаецца не толькі 21 верасня, але 27 жніўня: *Прачыстая* – праваслаўнае свята, якое адзначаецца два разы. *Першая Прачыстая* дваццаць сёмага жніўня, *другая Прачыстая* – дваццаць першага верасня (в. Хальч, Ветк.). Па іншых звестках, свята адзначаецца 22 верасня: *Прачыстае* – аброчны празнік дваццаць другога сенцабра. *Сабіралісь з другіх сёл, дзерівень і прызнавалі два дні. Эта ў нас быў аброк дваццаць другога сенцабра* (в. Хальч, Ветк.). Народ захаваў свае прыкметы на гэты дзень: *Прячистая любя чыстае. Штоб на гародзе к Прячистай ўжо чыста, штоб ужо бульбу накапалі* (в. Хальч, Ветк.).

Памянёнае найменне ў гаворках мае фанетычныя (з вымаўленнем мяккага [р’] і [ч’]: *Прячистая*) і марфалагічныя варыянты: ужываецца ў форме субстантываванага прыметніка жаночага (больш распаўсюджаны варыянт) і ніякага роду: *Прачыстае* – праваслаўнае свята, якое адзначаецца два разы ў год. *Першае Прачыстае* дваццаць сёмага жніўня, *другая* дваццаць першага верасня (в. Хальч, Ветк.).

Напрыканцы верасня надыходзіць Узвіжанне. 27 верасня адзначаецца Уздвіжанне Чэснага і Жыватворнага Крыжа Гасподняга. У гаворках сустракаюцца найменні свята: *Узвіжанне, Уздвіжанне, Здвіжанне*. Разнастайнасць варыянтаў выклікана цяжкасцю вымаўлення на беларускай глебе стараславянскай лексемы. Да гэтага дня народ прымеркаваў адлет птушак у вырай, а таксама незвычайную актыўнасць змей, якія, паводле народных уяўленняў, менавіта ў гэты дзень запаўзаюць у норы: *На Узвіжанне ў лес не нада хадзіць, ужы ўсе вылазяць, усе ўмесце. І тады ўжо ў норы залазяць* (в. Івакі, Добр.).

Асноўнае месца ў календарных святах восеньскага цыкла належыць Пакрову. Гэта вялікае праваслаўнае свята – Пакроў Прасвятой Багародзіцы Прэснадзевы Марыі. Пакроў адзначаецца 14 кастрычніка: *Пакроў* гэты празнік восенню. *Счас с днём маці саўпадае* (в. Івакі, Добр.).

Яшчэ за некалькі дзён перад Пакровам у беларускім традыцыйным календары адзначаецца *Іван Пакроўны*. Гэты дзень таксама ў гаворках мае некалькі варыянтаў наймення: *Іван Багаслоў (Іван Пакроўны)* адзначаецца дзевятага, дзясятага кастрычніка. *Іван Пакравіцел* адзначаецца таксама (в. Старое Сяло, Ветк.).

Усходнія славяне здаўна лічыла Пакроў самым важным святам восені. Ужо сабраны ўраджай, гаспадары больш вольныя, каб сустрэць гасцей або нават ладзіць вяселлі дзецям. Пакроў станавіўся часам масавых шлюбавых. Часам шлюбныя святкаванні працягваліся да Піліпаўскага паста (27 лістапада).

Традыцыйна на беларускіх і рускіх землях у час Пакрова ладзіліся кірмашы. Дарэчы, у наш час паступова традыцыя кірмашоў і выстаў пад Пакроў аднаўляюцца ўжо на ўзроўні сучасных эканамічных тэндэнцый, калі многія галіны бізнесу збіраюць менавіта ў кастрычніку свае злёты, выставы і кірмашы, каб падвесці вынікі сезону, замацаваць створаныя сувязі, набыць новых бізнес-партнёраў, абмеркаваць планы на наступны год.

Беларусы захоўваюць адпаведныя прыкметы на 14 кастрычніка. Звычайна ў гэты дзень бывае халадней за папярэднія дні і чакаюць першага снегу. Назіранні людзей за восеньскімі змяненнямі ў прыродзе спарадзілі прыказку: *Прыйшоў Пакроў – не сагрэеш хату без дроў*. А па звестках этнографу, у расійскіх вёсках «беларускія перасяленцы на Пакроў зрывалі рабіну і вешалі на іконы, каб на будучы год у гаспадарцы вадзіўся скаціну» [3].

22 кастрычніка адзначаецца свята Казанскай іконы Прасвятой Багародзіцы. У некаторых беларускіх мясцовасцях існуюць свае паданні і абрады, звязаныя з гэтай іконай і гэтым днём: *Казанскую ікону пераносілі, называлася свіча. Вот прымерна год эта свіча ў маёй хаці стаяла, а патам пераносілі ў другую. Яна ў рамкі такой. На ножках. Украшана ўсім. Ну цяпер у нас не носяць эту свячу* (в. Залужжа, Ветк.).

Назваецца прысвятак *Казанская*: **Казанская** – прысвятак народнага календара (г. Ветка), а таксама *Казанка*: **Казанка**, *кажуць, калі-то дзеці запалілі і выгарыла ўсё Хальчо. Так ужо і сдзелалі празнік. Казанка – Божая ікона такая* (г. Ветка).

Дні канца кастрычніка – пачатку лістапада ў беларускім народным календары звязаны з памінаннем продкаў. На 2 лістапада прыходзяцца *Дзяды (Дзеды)*: *На Дзеды ходзяць на кладбішча, памінаюць, радзіцелей памінаюць* (в. Івакі, Добр.). У гэты дзень: *у цэркве адпраўляюць і на кладбішча ідуць к сваім родствеікам на магілкі* (в. Хальч, Ветк.).

Восеньскія дзяды з'яўляюцца адметнасцю беларускага народнага календара і прыйшлі з каталіцкай традыцыі. Прыгадаем знакамітую паэму Адама Міцкевіча «*Dziady*». Для восеньскага дня памінання ў беларускіх гаворках фіксуюцца назвы *Дзмітраўскія* і *Змітраўскія дзяды*, адзначаецца скарачанае найменне *Змітрок*.

У гэты дзень звычайна адбывалася рытуальная вячэра ў памяць памерлых продкаў: *Это помінаюць усіх. Дзяды ён называўся. Второго ноябра помінаюць. Дзмітраўскія дзяды* (в. Меркулавічы, Чач.).

Часам сустракаецца памінанне і ў дзень 8 лістапада: **Змітраўскія дзяды, Змітрок** – дзень памінання продкаў, які адзначаўся 8 лістапада. *На кладбішча хадзілі. Дома гатавалі абед і прыглашалі сваіх радных, якія памерлі. Пасля таго, як паядуць, пад іконы сталі чарку гарэлкі накрытую кусочкам хлеба і тарэлку з тым, што было на стале, каб прэдкі паелі* (в. Меркулавічы, Чач.).

Напрыканцы восені наступае Піліпаўскі пост, які працягваецца да Каляд і сведчыць ад паступовым надыходзе зімы, а з ёй – зімовых свят і прысвяткаў традыцыйнага народнага календара беларусаў.

Прыведзены матэрыял сведчыць аб трывалым захаванні многіх восеньскіх звычаяў і абрадаў беларусаў. Указаныя старадаўнія традыцыі захаваліся ў большасці выпадкаў яшчэ з перыяду агульнаўсходнеславянскага адзінства, і нават з дахрысціянскіх язычніцкіх часоў. Такія абрады на працягу гісторыі ўсходнеславянскіх народаў арганічна перапляліся з хрысціянскімі традыцыямі і зараз складаюць адно неразрыўнае цэлае. Многія з указаных традыцыйных звычаяў настолькі трывала замацаваліся ў нашай свядомасці, што набылі сваё сучаснае пераасэнсаванне, заснаванае на старажытных вытоках.

Большасць абрадаў восеньскага цыклу накіравана на захаванне і павелічэнне жыццёвых сіл зямлі і людзей. Каляндарна-абрадавая лексіка восеньскага цыклу ў асноўным матывуецца адпаведнымі рэлігійнымі найменнямі, пераважна стараславянскага (царкоўнаславянскага) паходжання. Падобныя лексемы на беларускай глебе звычайна трансфармуюцца ў адпаведнасці з адметнасцямі беларускай традыцыйнай агаласоўкі (*Галавасек, Галаварэз, Казанка, Пакроў, Піліпаўка, Прачыстая, Узвіжанне*).

Спіс скарачэнняў
Буда-Каш. – Буда-Кашалёўскі раён
Ветк. – Веткаўскі раён
Добр. – Добрушскі раён
Чач. – Чачэрскі раён

Літаратура

1. Прыводзіцца фактычны матэрыял картатэкі лінгвістычнай лабараторыі кафедры беларускай мовы УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны» з указаннем лакалізацыі (населеных пунктаў Гомельскай вобласці) і захаваннем фанетычных і граматычных адметнасцей мясцовага вымаўлення.
2. Янкова, Т. С. Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны / Т. С. Янкова. – Мн. : Навука і тэхніка, 1982. – 432 с.
3. Фурсова, Е.Ф. Календарныя абряды / Е. Ф. Фурсова [Электронны ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sati.archaeology.nsc.ru/library/fursova/calendar.html>. – Дата доступу: 20.01.2013.

УДК 811.161.1:[81'37:94]:81'367.625

Е. И. Холявко

Любитъ любого: о глубинной семантике древнего корня

Статья содержит этимологический комментарий корня *люб-. Семантическая реконструкция выполнена с привлечением фактов философии, культурологии и психологии. Концептуальное наполнение глагола *любитъ* определяется его этимологией, глубинной семантикой базового корня. Любовь основана на свободе выбора, она формируется как способность и потребность отношений принятия себя, другого и мира.

Нет убедительности в поношениях
и нет истины, где нет любви
А. С. Пушкин

«Любовь» можно назвать высшей ценностью, отражающей взаимоотношения между человеком и человеком, между человеком и миром, между человеком и Богом. Проблема развития абстрактных номинаций, выражающих это понятие, рассматривается в научных трудах А. В. Бастрикова [1], Т. И. Вендиной [2], С. Г. Воркачева [3], В. В. Колесова [4], Б. А. Ларина [5], Ю. С. Степанова [6] и др.

М. Ф. Мурьянов описывает семантику слов *вера, надежда, любовь* в славянских переводах греческого церковного текста [7, с. 349–367]. О. В. Герасимович устанавливает особенности лексикографической интерпретации слов *вера, надежда, любовь*; обосновывает правомерность квалификации триады «вера, надежда, любовь» как формулы, характеризующейся иконичностью языковой структуры; выделяет общее и особенное в представлении носителей разных восточнославянских языков о высших нравственных идеалах [8]. Понятие «любовь» изучалось в концептуальном, сопоставительном, лексико-семантическом и лингвокультурологическом аспектах.

Понятие «любовь» было также предметом исследования философов, психологов, биологов, культурологов, социологов. Среди наиболее значимых, на наш взгляд, работ отметим «Пир» Платона [9], «Смысл любви» В. С. Соловьева [10], «Столп и утверждение истины» П. А. Флоренского [11], «Любовь» К. С. Льюиса [12], «Искусство любить» Э. Фромма [13], «Работа любви» Г. С. Померанца [14].

Современное сознание воспринимает любовь как жизненную ценность, объединяющую в себе биологический, социальный, этический, эстетический культурные смыслы. Болгарский психолог С. Василев определяет любовь как «сложное биологическое и социальное, материальное и идеальное, разумное и безрассудное, желаемое и нежеланное, созидательное и разрушительное, эмоциональное и интеллектуальное, нравственное, психологическое, эстетическое и прагматическое влечение мужчины к женщине и наоборот, результатом которого являются крайне интенсивные, очень важные, иногда меняющие всю жизнь человека, переживания и поступки» [15, с. 66]. К. Хорни считает, что понятие «любовь» служит общим знаменателем для многих «всевозможных положительных чувств, будь то симпатия, нежность, дружеское расположение, благодарность, сексуальная любовь или чувство, что в тебе нуждаются и ценят тебя» [16, с. 196].